

Шкільна бібліотека

Тарас Шевченко

Қобзар

Повна збірқа

Харків
«Фоліо»
2021

“ВОВІКИ І ВІКИ ЧИСТА, НЕМІШАНА ПРАВДА”

Укотре перечитуєш “Кобзаря” — а все ніби читаєш уперше. Де, в чому філософська і мистецька таїна невичерпності генія? Шукаючи відповіді, згадую (і оце нагадую читачеві) старі слова мудрого чоловіка, в яких чується найпервинніше, найщиріше. Пантелеймон Куліш на похороні Шевченка у Санкт-Петербурзі, дивлячись в упокоєне обличчя друга, яке ще ось позавчора було живе, неспокійне, мінливе у виразах, як захмарене небо, тамуючи розпач, казав:

— Були в нас на Україні великі воїни, були великі правителі, а ти став вище всіх їх, і сім'я рідна в тебе найбільша. — І далі так казав Куліш: — ... Ми ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проложив сси. Коли ж не стане в нас снаги твоїм слідом простувати, коли не можна буде нам, так як ти, безтрепетно святую правду глаголати, то лучче ми мовчатимем, — і нехай одні твої великі речі говорять людям вовіки і віки чисту, немішану правду.

Хто б то із сучасних літераторів міг сказати — та ні: подумати — з отакою щирістю про Слово, про себе й Тараса...

Наважуся подати ще кілька міркувань, і притому не нових, а давніх, виношених життям і українською одвічною долею.

Перший “Кобзар” — невелика книжка, яка містила тільки вісім творів — вийшов друком у Санкт-Петербурзі 1840 року. Тарасові було двадцять шість (на наші мірки — поет-початківець). Книжка та зробила його відомим на весь слов'янський світ, і серед тодішніх літераторів знайшлися мудрі провидці — кого Бог відзначив чуттям справедливості і добра, — котрі впевнено поставили учорашнього кріпака поряд із Пушкіним і Міцкевичем.

Таким було явлення Тараса. І все ще було попереду.

Наступні сім років цього життя добре відомі біографам: закінчив імператорську Академію мистецтв із званням художника, двічі мандрував по Україні, вступив до Кирило-Мефодіївського товариства, готувався викладати малювання у Київському університеті... Але як відтворити словами, як збагнути ту роботу

душі і творчої сили, що через неї уже 1845-го року — маючи 31 од року, — Тарас, прислухаючись, певно, до вищих сфер світової гармонії, відчув у собі право і обов'язок звернутися до народу України із словами, які розляглися по всьому світі: "Як умру, то поховайте..."

Від 1847 року життя його було сповнене безперестанною мукою, невтишним болем душі, а творчість його у засланні, під царським прокляттям із забороною писати і малювати, дійшла такої могуті, що нею і сьогодні, через півтора сторіччя, горить, плаче і молиться Україна. Це можна порівняти тільки із стражданням і словом Ісуса Христа. Таж Тарас у неволі не тільки не знав, коли настане, та чи й настане воля, — о тій порі від нього сокрита і його творча доля, і його слава, бо ж інакше хіба написав би він такі слова:

*... Либонь, уже десяте літо,
Як людам дав я "Кобзаря",
А їм неначе рот зашило,
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене.
... Чи доля так оце зробила?
Чи мати Богу не молилась,
Як понесла мене? Що я —
Неначе лютая змія
Розтоптана в стелу здихас,
Захода сонця дождигас.
Отак-то я тепер терплю...*

У неволю повезли знаменитого на весь слов'янський світ поета і маляра.

З неволі вертався національний пророк, батько нації.

Вже навіть і на сучасників не справило гострого враження неймовірно: що колишній кріпак і вчорашній солдат-арештант у два роки по поверненні зробився академіком Імператорської Академії мистецтв. Шевченко й сам тому не дивувався; живучи день за днем у своєму часі, він уже був над сторіччями. Зате-от нашим сучасникам, особливо тим молодим, котрі люблять поблажливо нагадувати про Шевченка: "Кріпак. Мужик", — незле буде повторювати також: "Академік!..."

Як народ, ми ще не доросли до Тараса. Не тому, що він через кілька місяців по смерті вознісся спочивати на Чернечу гору. Не тому, що його лик і постать, помножені у бронзі, сумують у численних краях Землі. А тому, що він переймає кожного, хто із щирим серцем звертається до його слова, і в кожному лишається навик — простим, як сльоза і усміх, проникливим і довірливим братом-товаришем, ласкавим або ж розгніваним батьком, і водночас апостолом Божим і вчителем із невичерпною, як Всесвіт, мудрістю. Бо він є втілення народного духу й таланту, самої душі українського народу — тої вільної душі, що, може, аж тепер dorостає свого істинного зросту, своєї зрілої величі.

Тепер, власне, про наше видання.

Більшовики не могли не видавати Шевченка. Заборонити його твори значило б для них ураз і з повною незворотною розвіяти власні легенди "по національному вопросу" — всі оті брехні про національне самовизначення і дружбу народів на тлі витоптування національних культур і мов і штучного перемішування народів.

Отже, Шевченка видавали, і часто. У ці видання вкладали своє сумління і патріотизм десятки чесних і стійких учених і видавців, дбаючи про автентичність шевченкових текстів і невищерблену повноту "Кобзаря", щоб і в нашому трагічному сторіччі Тарас приходив до кожного нового покоління українців. Однак! Диктатура міцніла і сатаніла од лихих передчуттів — передчуттів справедливих, бо кінець режиму наближався неблаганно, — і книжки Шевченка ставали для неї явищем все більш нестерпним; видавництва стискала лапа ідеологічної цензури. Спочатку зусилля зосередилися на тлумаченнях і примітках до "Кобзаря": Шевченко коментувався і "роз'яснювався" у контексті української історії з винятковою брехливістю. Віра більшовиків у всемогутність "партійного слова" була сміховинною: поруч із апостольською могуттю слова Тарасового їхні "коментарі" оберталися книжковим пілом... Пізніше почалися прямі вилучення віршів. Наприклад, у "Кобзарі" видання 1980 року ("Дніпро", Київ) недолічуємо 15(!) світоглядних творів Шевченка ("Великий льох", "Іржавець", "Чигрине, Чигрине...", "Якби то ти, Богдане п'яний...", "Сліпий" та ще деяких). У більшості видань не знаходимо принципового твору — передмови

Шевченка до "Кобзаря" 1847 р.; сама книжка не вийшла друком через арешт поета, а передмову у рукописі було знайдено на початку ХХ сторіччя в архіві департаменту поліції. В декотрих виданнях стрічасмо хибні редакції окремих рядків.

Пропонуємо читачеві повного, без вилучень і спотворень, "Кобзаря", — тобто повне однотомне зібрання поезій Шевченка, у якому примітки очищені від будь-якої тенденційності, а несуть саму лиш історичну, літературну й біографічну інформацію, а коментарі зведені до мінімуму. Бо хто ж скаже про Шевченка, його світогляд і світосприймання краще за самого Шевченка! Тож нехай читач п'є із цієї книжки, кажучи словами Куліша, "чисту, немішану правду".

Рагій ПОЛОНСЬКИЙ

Воскреснем ли когда от чужевластья мод?
Чтоб умный, добрый наш народ
Хотя по языку нас не считал за немцев.

А.Грибоев

Випускаю оце в люде другого Кобзаря свого*, а щоб не з порожніми, то наділяю його предисловієм. До вас слово мос, о братія моя українская возлюбленная.

Велика туга осіла мою душу. Чую, а іноді й читаю: ляхи дрюкують, чехи, серби, болгаре, черногори, москалі — всі дрюкують, а в нас ані телень, неначе всім заціпило. Чого се ви так, братія моя? Може, злякались нашествія іноплеменных журналістів? Не бійтесь, собака лас, а вітер несе. Вони кричать, чом ми по-московській не пишемо? А чом москалі самі нічого не пишуть по-своєму, а тільки переводять, та й то чорт-зна по якому. Натовкмачать якихсь індивідуалізмів тощо, так що аж язик отерпне поки вимовиш. Кричать о братстві, а гризуться, мов скажені собаки. Кричать о єдиній славянської літературі, а не хотять і заглянуть, що робиться у славян!

Чи розібрали вони хоч одну книжку польську, чеську, сербську або хоч і нашу? Бо і ми таки, слава Богу, не німці! Не розібрали. Чом? Тим, що не тямлять. Наша книжка як попадеться у їх руки, то вони аж репетують/ та хвалять те, що найпоганше. А наші патріоти-хуторяни й собі за ними — преочаровательно в чарах тих ось що: жиди, шинки, свині і п'яні баби. Може, це по їх утонченній натурі і справді добре, а на наші мужицькі очі, то дуже погано. Воно й то правда, що і ми самі тут трохи винні. Бо ми не бачимо нашого народу так, як його Бог сотворив. У шинку — і наш, і москаль, і навіть німець — всі схожі на

*Див. примітки.

свиню, а на /па/-нщині то ще поганше. У хату прийти до нього, або до себе покликать по-братерській не можна. Не можна, бо він злякається, та може, ще й те, що він пізнає дурня у жупані.

Прочитали собі по складах Енеїду, та потинялися коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх мужиків. Е, ні, братіки, прочитайте ви думи, пісні, послушайте, як вони співають, як вони говорять меж собою, шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони згадують старовину і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у польського магнатства кайдани волочать, — то тогді і скажете, що Енеїда добра, а все-таки сміховинна на московський шталт.

Отак-то, братія моя возлюбленная. Щоб знать людей, то треба самому стать чоловіком, а не марнотрателем чернила і паперу. Отогді пишіть і дрюкуйте, і труд ваш буде трудом честним.

А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чис краще, нехай судять люди. Вони здаються на Гоголя, що він пише не по-своєму, а по-московському, або на Вальтер-Скотта, що й той не по-своєму писав. Гоголь виріс в Ніжині, а не в Малоросії — і свого язика не знає; а В/альтер/ С/котт/ в Едемборге, а не в Шотландії — а може, і ще було що-небудь, що вони себе одцурались. Не знаю. А Борнц усе-таки поет народний і великий. І наш Скворода таким би був, якби його не збила з пливу латинь, а потім московщина.

Покойний Основ'яненко дуже добре приглядався на народ, та не прислухався до язика, бо може, його не чув у колисці од матері, а Г/улак/-Артемівський хоть і чув, так забув, бо в пани постригся. Горе нам! Безуміє нас обуяло отим мерзеним і богупротивним панством. Нехай би вже оті Кирпи-Гнучкошиєнки сутяги — їх Бог, за тяжкіє гріхи наші, ще до зачатія во утробі матерній осудив киснуть і гнить в чернилах, а то мужі мудрі, учені. Проміняли свою добру-рідну матір — на п'яницю непотребную, а в придаток ще і вь додали.

Чому В.С.Карадж/ич/, Шафар/ик/ і иніє не постриглись у німці /ім би зручніше було/, а остались

славянами, щирими синами матерей своїх, і славу добрую стяжали. Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь в тугу, а молитесь Богу і працюйте розумно, во ім'я матері нашої України безталанної. Амінь.

А щоб ви знали, що труд ваш не мимо іде — і щоб не дуже чванилась московська братія своєю Ро/с/топчиною — то от вам Свяченая вода; написано панночкою, та ще й хорошою, тільки не скажу — якою, бо воно ще молоде, боязливе.

А переверніть пудові журнали та пошукайте, чи нема там чого-небудь такого, як С.в. — і не турбуйтеся, бо, ей-Богу, не знайдете.

Сегнев
1847 Марта 8

ПРИЧИННА

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де вигядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може, вийшла русалонька
Матері шукати,
А може, жде козаченька,
Щоб залоскотати.
Не русалонька блукає:
То дівчина ходить
Й сама не зна (бо причинна),
Що таке робить.
Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя опівночі,

Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.
Обіщався вернутися,
Та, мабуть, і згинув!
Не китайкою покрились
Козацькїї очі,
Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки з'їли,
Така його доля.
Дарма щоніч дівчинонька
Його виглядає.
Не вернеться чорнобривий
Та й не привітає,
Не розплете довгу косу,
Хустку не зав'яже,
Не на ліжку, в домовину
Сиротою ляже!

Така її доля... О боже мій милий!
За що ж ти караєш її, молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькїї очі?.. Прости сироту!
Кого ж їй любити? ні батька, ні неньки:
Одна, як та пташка в далеких краях.
Пошли ж ти їй долю, — вона молоденька;
Бо люде чужїї її засміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до бога — милого питать.
Кого ж, сиротина, кого запитає,
І хто їй розкаже, і хто теє знає,
Де милий ночує: чи в темному гаю,

Чи в бистрім Дунаю коня напова,
Чи, може, з другою, другу кохає,
Її, чорнобриву, уже забува?
Якби-то далися орлині крила,
За синім би морем милого знайшла;
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла.
Не так серце любить, щоб з ким поділитися,
Не так воно хоче, як бог нам дає:
Воно жить не хоче, не хоче журитися.
"Журись", — каже думка, жалю завдає.
О боже мій милий! така твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні пари.
Широкий Дніпр не гомонить:
Розбивши вітер чорні хмари,
Ліг біля моря одпочить,
А з неба місяць так і сяє;
І над водою, і над гаєм,
Кругом, як в усі, все мовчить.
Аж гульк — з Дніпра повиринали
Малі діти, сміючись.
"Ходімо гріться! — закричали. —
Зійшло вже сонце!" (Голі скрізь;
З осоки коси, бо дівчата).

.....

"Чи всі ви тут? — кличе мати, —
Ходім шукати вечерять.
Пограємось, погуляймо
Та пісеньку заспіваймо:
Ух! Ух!
Солом'яний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила.
Місяченьку!
Наш голубоньку!

Ходи до нас вечеряти:
У нас козак в очереті,
В очереті, в осоці,
Срібний перстень на руці;
Молоденький, чорнобровий;
Знайшли вчора у діброві.
Світи довше в чистім полі,
Щоб нагулятись доволі.
Поки відьми ще літають,
Поки півні не співають,
Посвіти нам... Он щось ходить!
Он під дубом щось там робить.
Ух! Ух!
Солом'яний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила".

Зареготались нехрещені...
Гай обізвався; галас, зик,
Орда мов ріже. Мов скажені,
Летять до дуба... нічирк...
Схаменулись нехрещені,
Дивляться — мелькає,
Щось лізе вверх по стовбуру
До самого краю.
Ото ж тая дівчинонька,
Що сонна блудила:
Отаку-то їй причину
Ворожка зробила!
На самий верх на гілячці
Стала... в серце коле!
Подивилась на всі боки
Та й лізе додолу.
Кругом дуба русалоньки
Мовчки дожидали;
Взяли її, сердешною,
Та й залоскотали.
Довго, довго дивовались
На її уроду...

Треті півні: кукуріку! —
Шелеснули в воду.
Защебетав жайворонок,
Угору летючи;
Закувала зозуленька,
На дубу сидячи;
Защебетав соловейко —
Пішла луна гасм;
Червоніє за горою;
Плугатар співає.
Чорніє гай над водою;
Де ляхи ходили;
Засиніли понад Дніпром
Високі могили;
Пішов шелест по діброві;
Шепчуть густі лози.
А дівчина спить під дубом
При битій дорозі.
Знать, добре спить, що не чує,
Як кус зозуля,
Що не лічить, чи довго жить...
Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви
Козак виїжджає;
Під ним коник вороненький
Насилу ступає.
“Ізнемігся, товаришу!
Сьогодні спочинем:
Близько хата, де дівчина
Ворота одчинить.
А може, вже одчинила
Не мені, другому...
Швидче, коню, швидче, коню,
Поспішай додому!”
Утомився вороненький,
Їде, спотикнеться, —
Коло серця козацького
Як гадина в'ється.

"Ось і дуб той кучерявий...
Вона! Боже милий!
Бач, заснула виглядавши,
Моя сизокрила!"
Кинув коня та до неї:
"Боже ти мій, боже!"
Кличе її та цілує...
Ні, вже не pomoже!
"За що ж вони розлучили
Мене із тобою?"
Зареготавсь, розігнався —
Та в дуб головою!

Їдуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають ідучи:
Як проводжала сина мати,
Як бивсь татарин уночі.
Їдуть — під дубом зелененьким
Кінь замордований стоїть,
А біля його молоденький
Козак та дівчина лежить.
Цікаві (нігде правди діти)
Підкралися, щоб ізлякати;
Коли подивляться, що вбитий, —
З переполоху ну втікати!

Збиралися подруженьки,
Слізеньки втирають;
Збиралися товариші
Та ями копають;
При[й]шли попи з корогвами,
Задзвонили дзвони.
Поховали громадою,
Як слід, по закону.
Насипали край дороги
Дві могили в житі.
Нема кому запитати,
За що їх убито?
Посадили над козаком

Явір та ялину,
А в головах у дівчини
Червону калину.
Прилітає зозуленька
Над ними кувати;
Прилітає соловейко
Щоніч щебетати;
Виспіває та щебече,
Поки місяць зійде,
Поки тії русалоньки
З Дніпра грітись вийдуть.

[1837, С.-Петербург]

ДУМКА

Тече вода в синє море,
Та не витікає;
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ за очі;
Грає синє море,
Грає серце козацьке,
А думка говорить:
“Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люде,—
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити”.

Сидить козак на тім боці,—
Грає синє море.
Думав, доля зустрінеться,—
Спіткалося горе.
А журавлі летять собі
Додому ключами.
Плаче козак — шляхи биті
Заросли тернами...

[1838, С.-Петербург]

*Літа орел, літа сизий
Попід небесами;
Гуля Максим, гуля батько
Степами-лісами.*

Опанас СЛАСТІОН. *З ілюстрацій до творів Т. Шевченка.
1883-85 рр. Фрагмент.*

З М І С Т

Полонський Радій "Вовіки і віки чиста, немішана правда...",	5
"Випускаю оце в люде другого Кобзаря свого..."	9
Причинна.....	12
Думка ("Тече вода в синє море...").....	18
Думка ("Вітре буйний, вітре буйний!..")	19
Думка ("Тяжко-важко в світі жити...")	20
Думка ("Нащо мені чорні брови..."	21
На вічну пам'ять Котляревському ("Сонце гріє, вітер віє...").....	22
Катерина.....	26
Тарасова ніч	48
"Думи мої, думи мої..."	52
Перебендя	55
Тополя	58
До Основ'яненка ("Б'ють пороги; місяць сходить...")	64
Іван Підкова	67
Н. Маркевичу ("Бандуристе, орле сизий!..")	69
На незабудь Штернбергові	70
Гайдамаки	72
Інтродукція	79
Галайда.....	80
Конфедерати	84
Титар	88
Свято в Чигирині	94
Треті півні	105
Червоний бенкет	109
Гупалівщина	114
Бенкет у Лисянці	119
Лебедин	128
Гонта в Умані	131

Епілог	140
Передмова	143
Панове субскрибенти!	144
“Вітер з гаєм розмовляє...”	146
Мар’яна-черниця	147
Утоплена	159
Песня караульного у тюрми (Из драми “Невеста”)	165
Слепая (Поэма)	166
Гамалія	198
Тризна	205
Розрита могила	220
“Чигрине, Чигрине...”	221
Сова	224
Дівичії ночі	231
Сон (Комедія)	233
“У неділю не гуляла...”	249
“Чого мені тяжко, чого мені нудно...”	251
“Заворожи мені, волхве...”	253
Гоголю (“За думою дума роєм вілітає...”)	253
“Не завидуй багатому...”	254
“Не женися на багатій...”	255
Єретик (Шафарикові)	256
Сліпий (Поэма)	267
Великий льох (Містерія)	288
Три душі	288
Три ворони	292
Три лірники	299
“Стоїть в селі Суботові...”	303
Наймичка	305
Кавказ	321
І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє	328
Холодний Яр	335
Псалми Давидові	337
1. (“Блаженний муж на лукаву...”)	337
12. (“Чи ти мене, Боже милий...”)	338
43. (“Боже, нашими ушима...”)	339
52. (“Пребезумний в серці скаже...”)	340

53. ("Боже, спаси, суди мене...")	340
81. ("Між царями й судіями...")	341
93. ("Господь Бог лихих карас...")	342
132. ("Чи є що краще, лучче в світі...")	343
136. ("На ріках круг Вавілона...")	344
149. ("Псалом новий Господеві...")	345
Маленькій Мар'яні	346
"Минають дні, минають ночі..."	346
Три літа ("І день не день, і йде не йде...")	347
[Заповіт] ("Як умру, то поховайте...")	351
Лілея	352
Русалка ("Породила мене мати...")	354
"За що ми любимо Богдана?.."	356
В казематі ("Згадайте, братія моя...")	357
I. "Ой одна я, одна..."	358
II. "За байраком байрак..."	358
III. "Мені однаково, чи буду..."	359
IV. "Не кидай матері!" — казали..."	360
V. "Чого ти ходиш на могилу?.."	361
VI. "Ой три шляхи широкії..."	363
[VII.] Н. Костомарову ("Веселе сонечко ховалось...")	363
VIII. "Садок вишневий коло хати..."	364
IX. "Рано-вранці новобранці..."	365
X. "В неволі тяжко, хоча й волі..."	366
XI. Косар ("Понад полем іде...")	366
XII. "Чи ми ще зйдемося знову?.."	367
"Не спалося, — а ніч, як море..."	369
"Думи мої, думи мої..."	371
Княжна (Поема)	373
N. N. ("Сонце заходить, гори чорніють...")	385
N. N. ("Мені тринадцятий минало...")	385
"Не гріє сонце на чужині..."	387
Сон ("Гори мої високії...")	387
Іржавець	392
N.N. ("О думи мої! о славо злая!..")	395
Полякам ("Ще як були ми козаками...")	396
Чернець	397
"Один у другого питаєм..."	401

"Самому чудно. А де ж дітись?.."	402
"Ой стрічечка до стрічечки..."	402
Хустина	403
А.О. Козачковському ("Давно те діялось. Ще в школі...")	405
Москалева криниця (1847)	409
"То так і я тепер пишу..."	417
"А нумо знову віршувать..."	418
Варнак	419
"Ой гляну я, подивлюся..."	424
У бога за дверми лежала сокира..."	425
"Та не дай, господи, нікому..."	427
[Царі] ("Старенька сестро Аполлона...")	428
"Добро, у кого є господа..."	435
Титарівна	436
"Ну що б, здавалося, слова..."	442
"Мов за подушне, оступили..."	443
П.С. ("Не жаль на злого, коло його...")	444
Г.З. ("Немає гірше, як в неволі...")	445
"Якби зустрілися ми знову..."	447
[Марина] ("Неначе цвяшок, в серце вбитий...")	448
Пророк	458
[Сичі] ("На ниву в жито уночі...")	459
"Меж скалами, неначе злодій..."	460
"І небо невмите, і заспані хвилі..."	464
"І виріс я на чужині..."	465
"Не для людей, тієї слави..."	467
"Коло гаю, в чистім полі..."	468
"Якби мені черевики..."	469
"І багата я..."	470
"Полюбилася я..."	470
"Породила мене мати..."	471
"Ой я свого чоловіка..."	472
"Ой виострю товарища..."	473
"По улиці вітер віє..."	473
"Ой сяду я під хатою..."	474
"Закувала зозуленька..."	474
Швачка	475

“Ой не п'ються пива-меди...”	476
“На улиці невесело...”	477
“У тієї Катерини...”	478
“Із-за гаю сонце сходить...”	479
“Ой пішла я у яр за водою...”	480
“Не так тії вороги...”	481
“Ой люлі, люлі, моя дитино...”	481
“Ой чого ти почорніло...”	482
“Туман, туман долиною...”	482
“У неділеньку у святую...”	483
“У перетику ходила...”	485
“У неділеньку та ранесенько...”	486
“Не тополю високою...”	487
“Утоптала стежечку...”	488
“І широкою долину...”	488
“На вгороді коло броду...”	489
“Якби мені, мамо, намисто...”	489
“Не хочу я женитися...”	490
Чума	491
“І знов мені не привезла...”	493
“В неволі, в самоті немає...”	494
“Ой умер старий батько...”	494
“Не вернувся із походу...”	495
“У Вільні, городі преславнім...”	496
“Заступила чорна хмара...”	498
“Не додому вночі йдучи...”	501
“Неначе степом чумаки...”	502
[Сотник] (“У Оглаві... Чи по знаку...”)	503
“За сонцем хмаронька пливе...”	517
“Як маю я журитися...”	518
“Нащо мені женитися?”	519
“Ой крикнули сірії гуси...”	520
“Якби тобі довелось...”	521
“Заросли шляхи тернами...”	524
“Зацвіла в долині...”	525
“У нашім раї на землі...”	527
“На Великдень, на солomé...”	529
“Було роблю що, чи гуляю...”	530

“Буває, іноді старий...”	531
“Хіба самому написати...”	533
“Дурні та горді ми люди...”	534
“І золотої, й дорогої...”	536
“Ми вкупочці колись росли...”	536
“Готово! Парус розпустили...”	538
“Ми восени таки похажі...”	539
“Лічу в неволі дні і ночі...” (1850)	540
“Лічу в неволі дні і ночі...” (1850-1858)	543
“Ми заспівали, розійшлись...”	544
“Не молилася за мене...”	544
Петрусь (Поема)	546
“Мені здається, я не знаю...”	553
“Якби ви знали, паничі...”	555
“Буває, в неволі іноді згадаю...”	557
“І станом гнучим, і красою...”	561
“Огні горять, музика грає...”	562
“Чи то недоля та неволя...”	563
“На батька бісового я трачу...”	564
“І досі сниться: під горою...”	564
“Мій боже милий, знову лихо!...”	565
Москалева криниця (Поема) (1857)	566
Неофіти (Поема)	578
Юродивий	594
Доля	596
Муза	597
Слава	598
Відьма (Поема)	599
Сон (“На панщині пшеницю жала...”)	614
“Я не нездужаю, нівроку...”	616
Подражаніє 11 псалму	616
Марку Вовчку (“Недавно я поза Уралом...”)	617
Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)	618
N. N. (“Така, як ти, колись лілея...”)	619
Невольник (Поема)	620
Дума	634
“Ой по горі роман цвіте...”	641
“Ой маю, маю я оченята...”	641

Сестрі ("Минаючи убогі села...")	642
"Колись дурною головою..."	643
"Якби то ти, Богдане п'яний..."	643
"Во Іудеї во дні они..."	644
Марія	646
Подражаніє ("Посаджу коло хатини...")	668
Подражаніє Іезекїлю. Глава 19	669
Осії. Глава XIV (Подражаніє)	670
"Дівча любе, чорнобриве..."	672
"Ой діброво — темний гаю!"	672
Подражаніє сербському	673
Молитва	674
"Царям, всесвітнім шинкарям..."	674
"Царів, кровавих шинкарів..."	674
"Злоначинающих спини..."	675
"Колись-то ще, во время оно..."	675
"Тим неситим очам..."	676
Плач Ярославни	677
"В Путивлі-граді вранці рано..."	678
"З передсвіта до вечора..."	679
"Умре муж велїй в власяниці..."	680
Гімн черничий	680
"Над дніпровою сагою..."	681
"Росли укупочці, зросли..."	682
"Світе ясний! Світе тихий!"	682
Ликері ("Моя ти любо! Мій ти друже...")	683
"Барвінок цвів і зеленів..."	684
"І Архімед, і Галілей..."	684
Л. ("Поставлю хату і кімнату...")	685
"Не нарікаю я на бога..."	685
Саул	686
"Минули літа молодїї..."	690
"Титарівна-Немирівна..."	691
"Хожа лежачого й не б'ють..."	691
"І тут, і всюди — скрізь погано..."	692
"О люди! люди небораки!..."	692
"Якби з ким сісти хліба з'їсти..."	693
"І день іде, і ніч іде..."	695

"Тече вода з-під явора..."	695
"Якось-то йдучи уночі..."	696
"Бували війни й військовії свари..."	697
Н. Т. ("Великомученице кумо!..")	697
"Зійшлись, побрались, поєднались..."	698
"Кума моя і я..."	699
"Чи не покинуть нам, небого..."	699
"А поки те, та се, та оне..."	700
Примітки	702
Список ілюстрацій	724
Зміст.....	725